

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы прарэктар установы адукацыі

“Магілёўскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”

Д.С. Лаўрыновіч
2023 г.

ВОДЗЫЎ АПАНІРУЮЧАЙ АРГАНІЗАЦЫІ

УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”
на дысертацыю В. І. Жука “Альфафакторны кантынуум беларускай
і англійскай моў: на матэрыяле другасных намінацый”, прадстаўленую
на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае
і супастаўляльнае мовазнаўства

**Адпаведнасць зместу дысертацыі заяўленай спецыяльнасці і галіне
навукі**

Дысертацыя В. І. Жука “Альфафакторны кантынуум беларускай і
англійскай моў: на матэрыяле другасных намінацый” згодна з прадметам
даследавання, метадыкай выканання, зместам, атрыманымі вынікамі
адпавядае спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і
супастаўляльнае мовазнаўства і галіне навукі – філалагічныя навукі.

Навуковы ўклад саіскальніка ў вырашэнне навуковай задачы

Вобласць навуковых ведаў, абраная аўтарам дысертацыі, несумненна,
адносіцца да ліку перспектывных, паколькі даследаванне альфафакторных
намінацый становіцца ўсё больш актуальным. Пах уяўляе сабой выключна
складаны для апісання феномен у сувязі з суб’ектыўнасцю ўспрымання паху,
з аднаго боку, і адсутнасцю грунтоўных даследаванняў пахавага
семантычнага поля ў розных мовах, з другога боку. Прычына, якая
перашкаджае адназначнаму вызначэнню альфафакторнага адчування,
зключаецца ў невыразнасці, зменлівасці паху, яго нефармальнасці,
немагчымасці прамога (непасрэднага) назірання. Аўтар дысертацыі спрабуе
наблізіцца да разумення сутнасці гэтай з’явы і яе рэпрэзентацыі ў розных
мовах. Саіскальнік фармулюе асноўныя прынцыпы даследавання, праводзіць
паглыблены аналіз навуковай літаратуры па тэме, удакладняе шэраг
тэарэтычных палажэнняў, якія яшчэ не атрымалі адназначнага вырашэння
ў сучаснай парадыгме навуковых ведаў.

Вялікая колькасць пахавых адчуванняў і невялікая колькасць лексічных адзінак, якія рэпрэзентуюць розныя пахі, стала асноўнай прычынай выбару аб'екта і прадмета даследавання. У дысртацыі ўпершыню ў лінгвістычнай навуцы прадстаўлены найбольш поўны корпус альфакторных ад'ектыўных, субстантыўных і дзеяслоўных намінацый.

Навуковы ўклад саіскальніка ў рашэнне навуковай задачы заключаецца не толькі ў вызначэнні ўзуальных лексіка-семантычных варыянтаў (далей – ЛСВ), засведчаных у нарматыўных слоўніках, але і ў выяўленні аказіянальных намінацый у творах мастацкай і публіцыстычнай літаратуры, якія значна папоўнілі альфакторны кантынуум дзвюх моў. Яшчэ адным значным укладам у вырашэнне навуковай задачы з'яўляецца выяўленне лексічных адзінак з пеяратыўнай, меліяратыўнай і нейтральнай канатацыяй, калі пахавыя адчуванні і ўяўленні ацэньваюцца з адмоўнай ці станоўчай характарыстыкай або без пэўнага канататыўнага паказчыка.

Важнай задачай даследчыка стала ўстанаўленне тэматычных блокаў, якія дэманструюць цесную сувязь пахавых ЛСВ з іншымі сэнсарнымі сферамі. Вывучэнне альфакторных намінацый розных мадальнасцей дазволіла аўтару дысртацыі ўстанавіць 16 асноўных тэматычных блокаў прыметнікаў (якаснай характарыстыкі, стану, інтэнсіўнасці, экстэнсіўнасці, густаторнасці, вагі, кансістэнцыі, тэмпаральнасці, люмінальнасці, тэмпературы, эмацыянальнасці і інш.), уключаных у працэс семантычнай дэрывацыі.

Навуковы ўклад саіскальніка ў рашэнне навуковай задачы заключаецца таксама ў устанаўленні семантычных мадэлей утварэння другасных намінацый (прамых і адваротных), у аснову якіх пакладзены характар суаднесенасці першасных і другасных ЛСВ ($A_1 \rightarrow A_2$, $A \rightarrow N$, $N \rightarrow A$); у супастаўленні альфакторных намінацый беларускай і англійскай моў і выяўленні тыпалагічных і спецыфічных ЛСВ у межах карэлятыўных пар з адносінамі семантычнага супадзення, частковай эквівалентнасці і безэквівалентнасці.

Усё гэта сведчыць пра высокую навуковую значнасць дысртацыі і асабісты ўклад саіскальніка ва ўстанаўленне корпуса альфакторных намінацый у дзвюх мовах (укладанне слоўніка беларуска-англійскіх альфакторных намінацый), у выяўленне спецыфікі рэпрэзентацыі альфакторных ЛСВ у субстантыўнай, ад'ектыўнай і дзеяслоўнай лексіцы. Да ліку значных навуковых дасягненняў неабходна аднесці ўстанаўленне мадэлей семантычнай дэрывацыі, па якіх утвараюцца другасныя альфакторныя ЛСВ ці ЛСВ іншых тэматычных аб'яднанняў, суаднесеныя з рознымі маркерамі альфакторнасці.

Атрыманыя падчас выканання дысертацыі вынікі даследавання апублікаваны ў 12 работах, у тым ліку ў 5 артыкулах (2,3 аўт. арк.) у часопісах, уключаных у пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйнага даследавання, 7 артыкулах (2,2 аўт. арк.) у зборніках навуковых прац. Публікацыі, перш за ўсё артыкулы ў навуковых часопісах, даюць дастаткова поўнае ўяўленне аб змесце дысертацыі, адлюстроўваюць вынікі даследавання, якія прадстаўлены ва ўсіх главах і раздзелах дысертацыі.

Канкрэтныя навуковыя вынікі (з указаннем іх навізны і практычнай значнасці), за якія саіскальніку можа быць прысуджана вучоная ступень

Канкрэтныя навуковыя вынікі даследавання прадстаўлены ў палажэннях, якія выносяцца на абарону, вывадах і заключэнні дысертацыі. Ступень навізны вынікаў, атрыманых дысертантам, а таксама навуковых палажэнняў, што выносяцца на абарону, высокая і адпавядае ўзроўню кандыдацкай дысертацыі. Палажэнні, якія выносяцца на абарону, адпавядаюць зместу работы, яе мэце і задачам, раскрываюць сутнасць дысертацыі, адлюстроўваючы актуальнасць падыходаў да аб'екта і прадмета апісання і высокую ступень навізны атрыманых у ходзе даследавання вынікаў. Абаніраючыся на аналіз самастойна выбранага і сістэматызаванага матэрыялу, аўтар дысертацыі акрэслівае найбольш поўны корпус альфакторнага кантынуума беларускай і англійскай моў, вызначае кірункі семантычнай дэрывацыі альфакторных намінацый, устанаўлівае іх ролю ў лексічным складзе дзвюх моў. Упершыню ў лексікаграфічнай практыцы беларускай і англійскай моў на аснове значнага па аб'ёме рэпрэзентатыўнага фактычнага матэрыялу створаны "Беларуска-англійскі тлумачальны слоўнік альфакторных намінацый".

Пры выбарцы фактычнага матэрыялу саіскальнік зафіксаваў не толькі засведчаныя ў нарматыўных слоўніках лексічныя адзінкі, але і аказіянальныя словы, выкарыстаныя тымі ці іншымі аўтарамі ў пэўных тэкставых фрагментах. Такія словы (іх колькасць сярод ад'ектываў перавышае 500 лексічных адзінак) не толькі папоўнілі склад альфакторнага кантынуума, але і пашырылі кола магчымых увасабленняў, атаясамліванняў, асацыяцый, параўнанняў розных аспектаў альфакторнага ўспрымання з рознымі аспектамі аб'ектыўнай рэчаіснасці.

Навуковая навізна дысертацыі В. І. Жука заключаецца ў арыгінальнай пастаноўцы і абгрунтаваным вырашэнні складаных пытанняў семантычнай дэрывацыі як асноўнага спосабу ўтварэння другасных лексіка-семантычных варыянтаў. Новай з'яўляецца распрацаваная метадалогія класіфікацыі

другасных намінацый. Спецыфіка ўстаноўленых аўтарам дысертацыі прамых і адваротных семантычных мадэлей заключаецца ў абавязковай прысутнасці альфакторнага кампанента ў адным з ЛСВ. Наяўнасць такога кампанента ў другасным ЛСВ і яго адсутнасць у першасным (зыходным) ЛСВ дазваляюць класіфікаваць семантычную мадэль як прамую. Такая мадэль дазваляе прасачыць характар збліжэнняў і атаясамліванняў розных пачуццёвых сфер. У адваротных мадэлях першасныя альфакторныя ЛСВ праецыруюць семантыку на мысленне і ментальную дзейнасць чалавека, яго ўнутраны стан, розныя аспекты квалітатывных якасцей.

Дысертацыя характарызуеца комплексным падыходам да даследавання моўных з'яў і значным па колькасным складзе фактычным матэрыялам. Для гэтага прыцягваюцца розныя лексіка-граматычныя разрады слоў (назоўнікі, прыметнікі, дзеясловы), у кожным з якіх адлюстроўваюцца як агульныя, так і спецыфічныя рысы семантыкі альфакторных намінацый, іх сэнсавай скіраванасці.

Да ліку канкрэтных навуковых вынікаў дысертацыі, бяспрэчна, адносіцца класіфікацыя альфакторных ЛСВ па іх прыналежнасці да пэўнага віду канатацый. У многіх тэматычных блоках (яканай характарыстыкі паху, крыніцы паху, спецыфікі ўздзеяння на чалавека і інш.) аўтарам выяўлены лексічныя адзінкі з нейтральнай, меліяратывнай і пеяратывнай канатацыяй.

Параўнальны аналіз альфакторных намінацый беларускай і англійскай моў дазволіў устанавіць у вербалізацыі розных выяў катэгорыі альфакторнасці тыпалагічнае падабенства (абумоўленае перш за ўсё ўніверсальнасцю спосабаў пазнання, успрымання і канцэптуалізацыі рэчаіснасці і яе асобных фрагментаў, агульнымі для носьбітаў дзвюх моў заканамернасцямі лагічных і разумовых працэсаў, аналогіямі вобразна-пазнавальнай дзейнасці чалавека) і адрозненні (звязаныя са спецыфікай культурных, нацыянальна-гістарычных і рэлігійных уяўленняў носьбітаў дзвюх моў, структурай і сістэмай беларускай і англійскай моў і інш.).

Дысертантам упершыню ўстаноўлены тыпы міжмоўных карэляцый паміж альфакторнымі адінкамі беларускай і англійскай моў і выяўлены адносіны семантычнага супадзення, частковай ці поўнай эквівалентнасці і безэквівалентнасці.

Паспяховаму рашэнню пастаўленых у дысертацыі задач садзейнічала асэнсаванасць выбару метадаў навуковага даследавання (слоўнікава-дэфініцыйны, супастаўляльна-тыпалагічны, кампанентны, апісальны, статыстычны), грунтоўнасць навукова-тэарэтычнай базы даследавання, створанай на падставе значнай колькасці навуковай літаратуры (226 пазіцый), карэктнасць аўтарскіх інтэрпрэтацый прааналізаванага фактычнага матэрыялу. Многія фрагменты даследавання суправаджаюцца колькаснымі

падлікамі, табліцамі, рысункамі (13 табліц, 2 рысункі), што робіць вывады больш нагляднымі і канкрэтнымі.

Навуковая значнасць дысертацыі В. І. Жука заключаецца ў комплексным супастаўляльным даследаванні другасных альфакторных намінацый у беларускай і англійскай мовах, правядзенні мадэлявання альфакторнай лексікі ў залежнасці ад спецыфікі семантычнай дэрывацыі ў розных лексіка-граматычных разрадах слоў, выяўленні ўзуальных і аказіянальных альфакторных ЛСВ і характару іх канататыўнага зместу, што будзе спрыяць актывізацыі даследаванняў тэарэтычных і практычных проблем сучаснага супастаўляльнага і тыпалагічнага мовазнаўства.

Асноўныя палажэнні, вывады і практычныя матэрыялы дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры вырашэнні разнастайных пытанняў фарміравання, развіцця і ўпарадкавання нацыянальнай тэрміналогіі, далейшых даследаваннях іншых тэрміналагічных груп лексікі, а таксама ў лексікаграфічнай практыцы: для сістэматызацыі дэфініцый слоўнікавых артыкулаў, вызначэння і ўдакладнення лексічных значэнняў многіх лексічных адзінак, выпрацоўцы адзіных прынцыпаў іх лексікаграфічнай інтэрпрэтацыі, складання тэматычных, ідэаграфічных і перакладных слоўнікаў.

Матэрыялы дысертацыі могуць знайсці выкарыстанне ў навучальным працэсе: пры выкладанні курсаў па лексікалогіі, семасіялогіі, лексікаграфіі, параўнальнай граматыцы, параўнальнай тыпалогіі беларускай і англійскай моў, а таксама пры напісанні дыпломных і магістарскіх работ.

Заўвагі па дысертацыі

Прынцыповыя заўвагі адносна структуры, зместу і вынікаў працы адсутнічаюць. Адзначаючы ў цэлым высокі ўзровень даследавання, спынімся на тых момантах, якія патрабуюць, на наш погляд, дадатковых каментарыяў удакладняючага і тлумачальнага характару.

1. Так, трэба патлумачыць крытэрыі класіфікацыі моўнага матэрыялу, выкарыстанага ў даследаванні. Напрыклад, чаму прыметнікі, якія ўтвораны ад назоўнікаў са значэннем раслін (2.2.2.3), адносяцца да тэматычнага блоку ад'ектываў крыніцы паху, а прыметнікі, якія ўтвораны ад назоўнікаў са значэннем жывёл (2.2.16), да гэтага тэматычнага блоку не адносяцца? Ці можна аднесці ад'ектывы стану да тэматычнага блоку ад'ектываў якаснай характарыстыкі? Чаму дыферэнцыяцыя альфакторных намінацый на адзінкі з пеяратыўнай, меліяратыўнай і нейтральнай канатацыяй ажыццяўляецца ў межах толькі некалькіх тэматычных блокаў. Ці можна аднесці эмацыянальна-пачуццёвыя ад'ектывы *злы* / *evil* / *wicked* і *трывожны* / *alarming* (стар. 83) да адзінак з пеяратыўнай канатацыяй?

2. Матэрыялы дысэртацыі яскрава сведчаць, што ўтварэнне другасных альфакторных намінацый не заўсёды ўкладваецца ў межы семантычнай дэрывацыі і пэўных метафарычных мадэляў. У дэфініцыях слоўнікавых артыкулаў не заўсёды змяшчаецца інфармацыя пра тыя ці іншыя альфакторныя якасці і ўяўленні. Часцей за ўсё выкрыстоўваюцца агульныя дэфініцыі тыпу ‘які мае адносіны да ...’, ‘які мае дачыненне да...’, ‘тое, што нагадвае...’ і інш. Як вядома, такія фармулёўкі патрабуюць дадатковых тлумачэнняў і часта ўключаюцца ў межы дзеяння гіпанімічнай залежнасці. У гэтай сувязі паўстае пытанне, якія тыпы гіпанімічных адносін назіраюцца ў сэнсавых структурах беларускіх і англійскіх альфакторных намінацый?

3. Варта ўдакладніць колькасны склад альфакторных ад’ектыўных намінацый. У табліцы 2.1 дысэртацыі азначаецца, што агульная колькасць ад’ектываў складае 531 лексічную адзінку. У той жа час у табліцы 2.10 указваецца іншая лічба – 556 адзінак. Чым выклікана такое несупадзенне: памылкай у колькасным падліку ці іншымі прычынамі?

4. У дачыненні да альфакторных лексічных адзінак у дысэртацыі неаднаразова ўжываюцца тэрміны “індывідуальна-аўтарскі” і “аказіянальны”. У лінгвістычных даследаваннях гэтыя тэрміны ў адных выпадках атаясамліваюцца, у другіх – размяжоўваюцца. У якіх значэннях выкарыстоўваюцца гэтыя тэрміны ў дысэртацыі? Якім чынам адбіраліся і аналізаваліся такія лексемы?

5. Тэкст дысэртацыі і дадаткі да яе сведчаць, што ў некаторых выпадках адной лексічнай адзінцы беларускай мовы адпавядаюць некалькі адзінак англійскай мовы і наадварот. З чым звязана такая асіметрыя альфакторных намінацый? Ці заўважана якая-небудзь рэгулярнасць у выбары тых ці іншых слоў пры іх перакладзе на іншую мову?

6. У пятым палажэнні, якое выносіцца на абарону, адзначаецца, што міжмоўная асіметрыя альфакторных намінацый “тлумачыцца адрозненнямі ў нацыянальна-гістарычных, культурных уяўленнях носьбітаў дзвюх моў, асаблівасцямі іх светапогляду, духоўнага складу”. Варта ўдакладніць, якія менавіта фактары ўплываюць на ўзнікненне такіх спецыфічных другасных намінацый?

Выказаныя заўвагіносяць прыватны характар і не зніжаюць агульнай станоўчай ацэнкі дысэртацыі.

Адпаведнасць навуковай кваліфікацыі саіскальніка вучонай ступені, на якую ён прэтэндуе

Дысэртацыя В. І. Жука “Альфакторны кантынуум беларускай і англійскай моў: на матэрыяле другасных намінацый”, прадстаўленая на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці

10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства, выканана пад навуковым кіраўніцтвам доктара філалагічных навук прафесара Старычонка Васіля Дзянісавіча. Дысертацыя і аўтарэферат аформлены ў адпаведнасці з існуючымі патрабаваннямі, якія змяшчаюцца ў пунктах 24–26 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь.

Навуковая кваліфікацыя В.І. Жука адпавядае вучонай ступені кандыдата навук, на якую ён прэтэндуе. Работа змяшчае новыя навукова абгрунтаваныя вынікі, якія маюць істотнае тэарэтычнае і практычнае значэнне для далейшага вырашэння актуальных пытанняў сучаснага мовазнаўства і тэорыі мовы. Аналіз дысертацыйнага даследавання з пункту гледжання зместу, выкладання матэрыялу, метадыкі аналізу моўных адзінак, вывадаў і асноўных рэкамендацый па іх выкарыстанні сведчыць аб кампетэнтнасці і навуковай сталасці даследчыка, які здолеў вырашыць дастаткова складаную і актуальную навуковую праблему.

У адпаведнасці з патрабаваннямі пунктаў 18–20 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь Васіль Ігаравіч Жук заслугоўвае прысуджэння вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства за сукупнасць наступных навуковых вынікаў:

- выяўленне і сістэматызацыю корпуса (звыш 640 лексічных адзінак) альфакторных намінацый, які ўключае ў свой склад узуальныя і аказіянальныя лексіка-семантычныя варыянты, і стварэнне на гэтай аснове “Беларуска-англійскага тлумачальнага слоўніка альфакторных намінацый”;

- устанаўленне прамых і адваротных семантычных мадэлей утварэння другасных намінацый ($A_1 \rightarrow A_2$, $A \rightarrow N$, $N \rightarrow A$), у аснову якіх пакладзены характар суаднесенасці першасных і другасных лексіка-семантычных варыянтаў;

- распрацоўку семантычнай класіфікацыі другасных ад’ектыўных намінацый, якія рэпрэзентуюць розныя квалітатыўныя сферы і аб’ядноўваюцца ў межах 16 тэматычных блокаў;

- супастаўленне альфакторных намінацый беларускай і англійскай моў і выяўленне тыпалагічных і спецыфічных лексіка-семантычных варыянтаў у межах карэлятыўных пар з адносінамі семантычнага супадзення, частковай эквівалентнасці і безэквівалентнасці.

На пасяджэнні навуковага семінара па мовазнаўстве 21 сакавіка 2023 года быў заслуханы даклад саіскальніка Жука Васілія Ігаравіча. Саіскальнік адказаў на ўсе зададзеныя пытанні.

Водгук прыняты адкрытым галасаваннем, у якім прынялі ўдзел 15 чалавек (у тым ліку 1 доктар філалагічных навук, 11 кандыдатаў філалагічных навук).

за – 12, супраць – няма, устрымаліся – няма.

загадчык кафедры
тэарэтычнай і прыкладнай лінгвістыкі
МДУ імя А.А. Куляшова
доктар філалагічных навук, прафесар

J. Leasing

Я.Я. Іваноў

дацэнт кафедры
тэарэтычнай і прыкладнай лінгвістыкі
МДУ імя А.А. Куляшова
кандыдат філалагічных навук

[Signature]

Ю.А. Петрушэўская

дацент кафедры
тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
МДУ імя А.А. Куляшова
кандыдат філалагічных навук, дацент

BH

К.М. Василенка

Подпись Е. В. Иванова
 Ю. А. Дерябинской, отдела кадров
 заверяю подписание отдела кадров
 учреждения образования
 «Могилёвский государственный
 университет имени А. А. Кулешова»
Е. В. Иванова

8